

Felsefe Kavramları Sözlüğü

”T, U ve Ü” Harfleri

1. Tabula Rasa (Boş Levha): John Locke’un epistemolojisinde insan zihninin doğuştan hiçbir bilgi veya fikir barındırmadığını, tüm bilginin sonradan duyusal deneyimle yazıldığını savunan temel ampirist ilke.

2. Tahakküm (Baskı/Egemenlik): Siyaset felsefesinde ve etikte, bir bireyin, grubun veya devletin diğerleri üzerinde rızaya dayanmayan, özgürlüğü kısıtlayıcı mutlak ve zorlayıcı iktidar kurması.

3. Tahayyül (Hayal Etme): Dış dünyada fiziksel olarak karşılığı olmayan durumları, kavramları veya nesnelere insan zihninde bilinçli ve yaratıcı bir şekilde canlandırma yetisi.

4. Tahlil (Analiz/Çözümleme): Karmaşık bir felsefi problemi, dilsel ifadeyi veya mantıksal argümanı daha iyi anlayabilmek için kendisini oluşturan en temel parçalara ve alt kavramlara ayırma yöntemi.

5. Taklit (Mimesis): Platon ve Aristoteles’in sanat felsefesinde sanatın doğasını açıklayan temel kavram; sanatın, doğayı veya İdealar dünyasını yansıtma ve kopyalama eylemi.

6. Tanrı: Din felsefesinde evrenin yaratıcısı, ilk nedeni (causa prima), mutlak kudret ve bilgi sahibi, öncesiz ve sonrasız olan en yüksek, aşkın veya içkin (panteizm) varlık.

7. Tanrıtanımazlık (Ateizm): Evreni yaratan, doğaüstü ve müdahaleci hiçbir Tanrı’nın veya ilahi gücün ontolojik olarak var olmadığını, evrenin salt maddi nedenlerle var olduğunu savunan görüş.

8. Tao (Yol): Uzak Doğu felsefesinde evrenin uyumunu, doğal akışını, isimlendirilemez ve tanımlanamaz olan gizemli ilk nedenini ve sonsuz kaynağını ifade eden kavram.

9. Taoizm: Laozi tarafından sistemleştirilen; insanın doğaya müdahale etmeden (Wu-wei), evrenin akışıyla (Tao) mutlak bir uyum ve sadelik içinde yaşaması gerektiğini savunan felsefi ve mistik öğretisi.

10. Tarafsızlık (Objektiflik): Felsefi veya bi-

limsel araştırmalarda, araştırmacının kendi kişisel inançlarını, önyargılarını ve duygularını tamamen dışarıda bırakarak gerçeği olduğu gibi arama ahlakı.

11. Tarih Felsefesi: İnsanlık tarihinin rastlantısal mı yoksa belirli bir amaca (örneğin özgürlüğe) doğru mu ilerlediğini, tarihin yasalarını ve ”Tarihsel ilerleme nedir?” sorusunu inceleyen disiplin.

12. Tarihsel Materyalizm (Maddeci Tarih Anlayışı): Karl Marx’a göre insanlık tarihini yönlendiren temel gücün fikirler veya liderler değil; altyapıyı oluşturan ekonomik üretim biçimleri ve sınıf çatışmaları olduğu teorisi.

13. Tarihselcilik (Historisizm): Felsefi kavramların, ahlaki değerlerin veya kurumların evrensel ve değişmez olmadığını; yalnızca içinde oluştukları spesifik tarihsel dönemin şartlarıyla anlaşılabilirliğini savunan görüş.

14. Tasarım (Dizayn/Plan): Teleolojik Tanrı kanıtlamasında evrenin kör bir tesadüf sonucu oluşamayacak kadar mükemmel, uyumlu ve belirli bir amaca yönelik bir ”tasarım” olduğu argümanı.

15. Tasavvuf (İslam Mistisizmi): Akıl ve mantıktan ziyade kalbi bir arınmayla, sevgiyle, sevgiyle ve içsel bir yolculukla Tanrı’ya ulaşmayı ve O’nda fâni olmayı amaçlayan ruhsal felsefe.

16. Tasavvur (Zihinsel Tasarım): Dış dünyadan alınan duyusal verilerin anlık algılanışından sonra, insan zihninde bırakmış olduğu kalıcı, kavramsal imge veya tasarım.

17. Tasdik (Onaylama): Bilgi felsefesinde ve mantıkta, zihnin kendisine sunulan bir yargıyı, önermeyi veya dış dünyadan gelen bir izlenimi doğru kabul edip onaylaması.

18. Tasım (Kıyas/Sillojizm): Aristotelesçi klasik mantıkta; en az iki doğru öncülde yola çıkarak mantıksal bir zorunlulukla tek bir kesin sonuca ulaşmayı sağlayan tümdengelimsel akıl yürütme formu.

19. Tasvir (Betimleme/Deskripsiyon): Bir şeyin fiziksel özelliklerini, felsefi yapısını veya fenomenolojik özünü herhangi bir neden-sonuç yargısına varmadan, olduğu gibi, tarafsızca ortaya koyma.

20. Taşıyıcı (Substrat/Subjectum): Ontolojide, değişen, gelip geçici niteliklerin (renk, boyut gibi arazların) kendisine yüklendiği ve o nitelikleri üzerinde taşıyan değişmez temel töz (cevher).

21. Taşkınlık (Hubris/Kibir): Antik ahlak felsefesinde insanın sınırlarını unutarak; doğanın uyumuna, tanrılara veya ahlak yasasına karşı aşırı bir kibire ve yıkıcı bir gurura kapılması (Tragedyaların temel teması).

22. Tatmin (Doyum): Arzunun veya belirli bir varoluşsal ihtiyacın giderilmesi sonucunda hissedilen geçici haz durumu (Schopenhauer'da tatmin daima geçicidir ve yerini yeni bir acıya bırakır).

23. Tautoloji (Totoloji/Eşsözlülük): Mantıkta öznesi ve yüklemi aynı şeyi söyleyen, bize dünya hakkında hiçbir yeni bilgi vermeyen ancak mantıksal olarak daima doğru olan önermeler (Örn: Bekâr, evli olmayandır).

24. Tavır (Tutum/Attitude): İnsanın bir nesneye, felsefi bir düşünceye veya dış dünyaya karşı benimsediği; zihinsel, duygusal ve eylemsel yönelimlerin bütünü.

25. Tikel (Cüzi/Partiküler): Tümel (bütün) ile Tekil (birey) arasında yer alan; bir sınıfın tamamını değil, ama sadece bir kısmını kapsayan mantıksal kavram veya yargı (Örn: "Bazı insanlar").

26. Tekbencilik (Solipsizm): Var olduğu kesin olarak bilinebilecek tek şeyin yalnızca insanın kendi zihni ve algıları olduğunu; dış dünyanın bir rüya veya yanılsama olabileceğini savunan radikal epistemolojik şüphecilik.

27. Tekil (Singüler/İndividüel): Genel veya tikel sınıflamaların dışında kalan; bir sınıfın sadece tek bir üyesini veya dünyadaki biricik somut bir bireyi ifade eden durum (Örn: "Sokrates").

28. Tekillik (Singülarite): Çağdaş teknoloji felsefesinde yapay zekânın insan zekâsını tamamen aşarak geri dönülemez ve öngörülemez yepyeni bir evrimsel/tarihsel aşamaya geçeceği varsayılan gelecek anı.

29. Teknoloji Felsefesi: Teknolojinin sadece tarafsız bir araç olmadığını; insan doğasını, varoluşu, toplumsal ilişkileri ve ahlaki nasıl kökten değiştirdiğini ve şekillendirdiğini inceleyen (Örn: Heidegger) modern alan.

30. Tektanrıcılık (Monoteizm): Evrenin ötesinde ve üstünde (aşkın), mutlak güç, irade ve bilgi sahibi, her şeyi yoktan var eden tek bir Tanrı'nın varlığına olan teolojik felsefi inanç.

31. Teleoloji (Erekbilim/Amaçlılık): Doğada gerçekleşen hiçbir şeyin tesadüfi olmadığını, cansız varlıklardan evrenin geneline kadar her şeyin içsel bir "amaca (erek/telos)" göre şekillendiğini savunan öğretisi.

32. Temel (Zemin/Fundament/Arkhe): Bir felsefi sistemin veya mantıksal yapının üzerine inşa edildiği, doğruluğu artık sorgulanmayan ve diğer tüm çıkarımların kendisine dayandırıldığı en alt ilke.

33. Temellendirme (Gerekçelendirme): Bir felsefi iddianın, inancın veya ahlaki eylemin körü körüne kabul edilmeyip; mantıksal kanıtlarla, tutarlı argümanlarla ve akıl yürüterek sağlam bir temele oturtulması işlemi.

34. Temsil (Reprezantasyon): Zihin felsefesinde ve siyasette, dış dünyadaki bir nesnenin zihinde oluşturduğu imge/kavram veya bir kitlenin iradesinin bir başkası tarafından siyaseten savunulması.

35. Tenkit (Kritik/Eleştiri): Felsefede bir şeyin hatalarını aramak değil; bilginin, bir yasanın veya sanat eserinin sınırlarını, doğruluk şartlarını ve temel dayanaklarını aklın süzgecinden geçirerek inceleme eylemi.

36. Teodise (Kötülük Problemi): Din felsefesinin en büyük problemlerinden biri; Tanrı sonsuz iyi, sonsuz adil ve sonsuz kudret sahibiye evrendeki kötülüğün, hastalıkların ve acının varlığının nasıl açıklanacağı sorunu.

37. Teoloji (Tanrıbilim/İlahiyat): Tanrı'nın varlığını, niteliklerini, evrenle ilişkisini ve dini dogmaları doğrudan kutsal metinleri, vahyi ve dini gelenekleri temele alarak inceleyen ve savunan rasyonel/inançsal alan.

38. Teori (Kuram): Bilimde ve felsefede doğadaki olguları, insan davranışlarını veya evrenin yapısını geniş kapsamlı, birbirine bağlı ve mantıksal bir bütünlük içinde açıklayan sistemli ilkeler bütünü.

39. Teorik (Kuramsal/Spekülatif): İnsanın pratik yaşamdaki fayda, eylem veya ahlaki hedeflerini gözetmeden; yalnızca gerçeği "bilmek için bilme" amacıyla saf zihinsel çabayla üretilen bilgi alanı.

40. Teorik Akıl: Kant felsefesinde pratik aklın (ahlaki iradenin) zıttı olarak; doğa yasalarını anlamamızı, dış dünyadaki nesnelere algılamamızı ve bilimsel bilgi üretmemizi sağlayan salt bilişsel yeti.

41. Teozofi (İlahi Bilgelik): Tanrı'nın ve evrenin sınırlarına salt mantıksal çıkarımlarla değil; ancak doğrudan ilahi bir aydınlanma, ezoterik (gizli) pratikler ve mistik bir sezgi yoluyla ulaşılabileceğini savunan öğretisi.

42. Terim (Kavram): Felsefede ve mantıkta, günlük dildeki kelimelerin aksine, sınırları kesin olarak çizilmiş, muğlaklık barındırmayan ve özel bir düşünsel anlam taşıyan sözcük (Örn: Töz, İdea, Cogito).

43. Tersinleme (İroni): Sokrates'in tartışmalarda karşısındakinin bilgisizliğini yüzüne vurmak için bildiğinin tam tersini kastederek sorular sorması veya romantik estetikte sanatçının kendi eseriyle mesafelenip alay etmesi.

44. Tesadüf (Rastlantı): Determinizmin zıttı olarak; olayların önceden belirlenmiş zorunlu bir doğa yasasına veya ilahi bir amaca (kader) bağlı olmadan, olasılıklar ve kesişmeler dâhilinde aniden ortaya çıkması.

45. Teslimiyet (Fatalizm bağlamında): İnsanın kendi varoluşu, kaderi veya doğanın ezici yasaları karşısında özgür iradesiyle direnmenin anlamsız olduğunu kabul edip durumu itaatkâr bir şekilde kabullenmesi.

46. Tevhit (Bircilik/Monoteizm): İslam felsefesi ve kelamında Tanrı'nın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde eşsiz ve biricik olduğu; her türlü çokluğun (şirkin) reddedilerek evrenin tek bir iradeye bağlanması.

47. Tez (Sav): Diyalektik mantığın ilk aşaması; doğruluğu tartışmaya açılan, ileride kendi iç çelişkileriyle antitezi (karşıtı) doğuracak olan başlangıç fikri veya önermesi.

48. Tınnet (Karakter/Doğa): İnsanın veya bir varlığın sonradan kazandığı değil, kökensel olarak içinde taşıdığı yapısal özellik, temel huy veya öz (Fıtrat).

49. Tin (Geist/Ruh/Spirit): Hegel felsefesinin merkezindeki kavram; sadece bireysel ruhu değil, evrensel aklı, tarihi, kültürü, sanatı ve devleti içine alan, kendini diyalektik süreçle açığa çıkaran Mutlak Akıl.

50. Tinsel (Ruhsal/Manevi): Somut, fiziksel ve maddi olmayan; insanın zihnine, bilincine, ahlaki değerlerine veya Tanrı'ya atfedilen yüksek soyut özellikler bütünü.

51. Tinsellik (Spiritüalite): Bireyin maddi dünyadaki bedensel ve yüzeysel hırslardan uzaklaşarak; evrende aşkın veya içkin bir anlama, ruhsal bir bütünlüğe ve yüksek felsefi/dini bilince yönelme hâli.

52. Tiranlık (İstibdat/Despotizm): Siyaset felsefesinde yasalara, anayasaya veya ahlaka bağlı olmadan iktidarı elinde tutan kişinin; devleti tamamen kendi keyfi, bencil ve baskıcı çıkarları için yönettiği bozuk sistem.

53. Tolerans (Hoşgörü): John Locke'un siyaset felsefesiyle gelişen; bireylerin veya devletin, kendisinininkinden tamamen farklı olan veya yanlış bulduğu dini/ahlaki inançlara müdahale etmeden onlara var olma hakkı tanınması.

54. Toplum (Cemiyet): Ortak bir coğrafyada yaşayan, sadece biyolojik güdülerle değil; dil, hukuk, ahlak, kültür ve iş bölümü gibi rasyonel bağlarla birleşmiş büyük insan organizasyonu.

55. Toplum Sözleşmesi: İnsanların doğal durumundaki (kargaşa veya belirsizlik) özgürlüklerinin bir kısmından kendi rızalarıyla vazgeçerek; güvenliği ve adaleti sağlamak için devleti/yasaları yapay olarak kurdukları teorik varsayım (Hobbes, Rousseau, Locke).

56. Toplumsal Cinsiyet (Gender): Bireyin anatomik/biyolojik cinsiyetinden (sex) farklı olarak; toplumun, kültürün ve iktidarın kadınlık ve erkeklik rollerini (nasıl davranmaları gerektiğini) tarihsel olarak "inşa etmesi" (Simone de Beauvoir'ın temel felsefesi).

57. Totemizm: İlkel toplumlarda, klanın kökeninin veya koruyucu ruhunun genellikle bir hayvana, bitkiye veya nesneye (toteme) dayandığına inanılan, tabular barındıran erken dönem inanç sistemi.

58. Totoloji (Aynı Sözlülük): Analitik felsefede ve mantıkta, dış dünyadaki gerçekliğe ba-

kılmaksızın sadece yapısı ve kelimelerin anlamı gereği (Örn: "Yağmur yağıyor ya da yağmıyor") her zaman doğru (1) olan mantıksal önerme.

59. Töz (Cevher/Substantia): Ontolojinin en temel kavramı; var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye (başka bir nedene) ihtiyaç duymayan, kendi başına var olan asıl ve bağımsız gerçeklik (Örn: Spinoza'da sadece Tanrı tözdür).

60. Tözcülük (Esansiyalizm/Özcülük): Nesnelere veya insanların sonradan kazanılmış, değişen özellikleri altında onları "ne iseler o" yapan, değişmez ve onlara içkin bir "Öz'ün" (Töz'ün) zorunlu olarak var olduğunu savunan yaklaşım.

61. Tragedya (Trajedi): Antik Yunan estetiğinde (Aristoteles); sıradan bir insanın değil, ahlaken iyi ancak küçük bir hata (hamartia) yapmış asil bir kahramanın kaçınılmaz bir felakete sürüklenişini ve seyircide acıma/korku (katarsis) uyandırmasını işleyen sanat türü.

62. Transandans (Aşkınlık): Varlığın (Tanrı'nın veya Mutlak olanın), içinde yaşadığımız uzay-zaman boyutunu, maddi evreni ve insan kavrayışını tamamen "aşarak" onun ötesinde, ulaşılamaz bir konumda bulunması.

63. Transandantal (Aşkınsal/Deneyüstü): Kant felsefesinde bilginin konusunu (nesnelere) değil; nesnelere deneyimleyebilmemiz ve bilebilmemiz için zihnimizde deneyden önce (apriori) zorunlu olarak var olan bilme koşullarını (zaman, mekân vb.) ifade eden kavram.

64. Transandantal İdealizm: Immanuel Kant'ın kurduğu; uzay ve zamanın dış dünyada nesnel gerçeklikler değil zihnimizin formları olduğunu, bu yüzden şeylerin (numen) kendisini değil sadece bize göründükleri hâlini (fenomenleri) bilebileceğimizi savunan bilgi teorisi.

65. Tutarlılık (İnsicam): Bir felsefi sistemdeki argümanların, ilkelerin ve önermelerin birbirleriyle mantıksal bir çelişkiye (paradoksa) düşmeden uyum ve sağlamlık içinde olma durumu.

66. Tutku (İhtiras/Passion): Stoacı ve Spinozacı felsefede aklın rehberliğini devre dışı bırakan, insanı edilgen kılan (pasifleştiren) ve iradenin kontrolünden çıkarak acıya sebep

olan şiddetli his (Örn: Aşırı öfke, hırs).

67. Tutuculuk (Muhafazakarlık/Konservatizm): Devrim niteliğindeki ani değişimlere güvenmeyen; insan aklının sınırlarını hatırlatarak tarih boyunca sınanmış geleneksel kurumların, dinin ve ahlakın korunmasını savunan siyasi tavır.

68. Tüm (Bütün/Totality): Sadece rastgele bir araya gelmiş parçaların yığını değil; parçalar arasında içsel, zorunlu ve mantıksal bağların bulunduğu eksiksiz ve kapsayıcı organik/felsefi bütünlük.

69. Tümdengelim (Dedüksiyon): Aristoteles mantığının temeli; doğruluğu zaten kesin olarak kabul edilen genel ilkelerden veya tümel öncüllerden, mantıksal zorunlulukla tekil veya özel sonuçlara ulaşma yöntemi (Matematikteki gibi).

70. Tümevarım (Endüksiyon): Francis Bacon'ın bilime kazandırdığı yöntem; tek tek yapılan ampirik (deneye dayalı) gözlemlerden, özel olgulardan yola çıkarak doğadaki genel bir yasaya (kurala) ulaşma mantığı.

71. Tümel (Genel/Üniversal): Kapsamı içine giren bir sınıftaki varlıkların bazılarını değil "tümünü, istisnasız hepsini" içine alan mantıksal kavram veya önerme niteliği (Örn: "Bütün insanlar...").

72. Tümel Tartışması: Orta Çağ felsefesini sarsan temel sorun; "İnsanlık", "Güzellik" gibi tümel kavramların gerçekten Platoncu bağımsız nesnel varlıkları mı olduğu (Realizm), yoksa sadece zihnimizdeki bir isimden ibaret mi olduğu (Nominalizm) tartışması.

73. Tür (Species): Biyolojide veya Aristoteles mantığında (Cins/Tür ilişkisi); ortak genetik, biçimsel veya akli özellikleri paylaşan, daha geniş bir Cins'in (Genus) altında yer alan daha dar alt sınıf.

74. Türçülük (Speciesism): Çağdaş hayvan etiğinde Peter Singer gibi filozofların eleştirdiği; insanın sırf biyolojik olarak "insan türüne" ait olduğu için diğer tüm canlılardan (hayvanlardan) ahlaken üstün olduğunu savunan ayrımcı/bencil önyargı.

75. Ucube (Canavar/Monstrum): Felsefede (Örn: Hobbes veya Foucault) doğanın veya toplumun alışılmış normal sınırlarını aşan;

düzeni bozan, tekinsiz, yasadışı veya sınıflandırılmayan anomali durumu.

76. Uç (Ekstrem): Bir felsefi fikrin, ahlaki tutumun veya siyasi eylemin uzlaşma, altın orta veya denge noktasından tamamen uzaklaşarak gidebileceği en radikal, en son teorik sınır.

77. Ulam (Kategori): İnsan zihninin karmaşık dış dünyayı algılayabilmek ve düzene sokabilmek için doğuştan sahip olduğu en temel ve en genel düşünme kalıpları (Aristoteles'te 10 ulam, Kant'ta 12 ulam vardır).

78. Ulaşılmazlık: Metafizikte Tanrı'nın veya Kant'ın Numen (kendinde-şey) kavramının, insan aklının veya duysal deneyimin sınırlı kapasitesi nedeniyle asla tam olarak kavranamayacağı ve bilinemeyeceği gerçeği.

79. Ulus-Devlet: Modern siyaset felsefesinde, devletin meşruiyetini krallardan veya dinden değil; ortak bir dil, tarih ve kültür bilincine sahip homojen bir vatandaşlık yapısından (ulus-tan) aldığı egemenlik modeli.

80. Umut (Ümit): Spinoza etiğinde, gelecekte olması veya olmaması kesin olmayan bir olay hakkındaki belirsizlikten doğan edilgen, değişken ve insanı zayıflatan tutkusal bir beklenti hissi.

81. Umutsuzluk (Kierkegaard Anlamında): Sıradan bir üzüntü değil; bireyin Tanrı ile olan bağı yitirerek kendi ebedi benliğini kuramaması, kendi özgürlüğünden kaçması ve nihayetinde varoluşsal olarak "ölümcül bir hastalığa" yakalanması.

82. Us (Akıl/Rasyonalite): İnsanı diğer varlıklardan ayıran; kavram oluşturma, olaylar arasında neden-sonuç bağı kurma, yargıda bulunma ve evrensel yasalara ulaşma şeklindeki üstün bilinç yetisi.

83. Ussal (Rasyonel/Akli): Safsatalara, duysal dürtülere veya batıl inançlara değil; doğrudan mantığın kurallarına, aklın denetimine ve tutarlı düşünceye uygun olan.

84. Ussallaştırma (Rasyonalizasyon): Sosyolojide (Weber), modern toplumun doğayı, bürokrasiyi ve insan ilişkilerini giderek daha fazla hesaplanabilir, mekanik, verimlilik odaklı ve büyüden arınmış kurallara tabi kılması.

85. Ussallık (Rasyonalite): Felsefi araştırmaların, eylemlerin ve argümanların tutarlı, te-

mellendirilmiş ve aklın eleştirel süzgecinden geçmiş olması; körü körüne inanmanın tam zıttı tutum.

86. Utanç (Sartre'da Ötekinin Bakışı): Varoluşçulukta bireyin tek başınayken değil; aniden başkasının (Ötekinin) yargılayıcı bakışıyla karşılaştığında kendi özgürlüğünü yitirip kaskatı bir nesneye dönüştüğünü hissetmesiyle yaşadığı derin ontolojik sarsıntı.

87. Utilitarizm (Faydacılık/Yararcılık): Ahlaki bir eylemin doğruluğunu "En fazla sayıda insan için en yüksek miktarda mutluluk/fayda sağlayan eylem iyidir" ilkesine indirgeyen sonuç odaklı etik teori.

88. Uyum (Harmoni): Evrenin, toplumun veya insan ruhunun farklı, zıt ve çok çeşitli parçalarının çatışmak yerine; estetik, mantıksal veya ilahi bir orantıyla birleşerek kusursuz bir bütün oluşturması.

89. Uyumsuzluk (Absürd/Saçma): Albert Camus'nün merkez kavramı; insanın doğası gereği evrenden ve hayatından "rasyonel bir anlam" beklemesine karşılık, evrenin bu çabaya sessiz ve anlamsız kalması gerçeği.

90. Uzay (Mekân/Spatium): Newton fiziğinde nesnelere bağımsız, boş ve mutlak bir sahne iken; Kant felsefesinde nesnelere kendisinde bulunmayan, insanın dış dünyayı algılamasını sağlayan zihinsel bir (apriori) duyarlılık formu.

91. Uzlaşım (Konsensüs): Siyaset felsefesinde (özellikle Habermas'ta), bireylerin veya toplulukların şiddete veya zorlamaya başvurmadan, akılcı bir iletişim ve argümantasyon süreci sonucunda ortak bir karara/doğruya gönüllü olarak varması.

92. Uzlaşımçılık (Konvansiyonalizm): Bilim felsefesinde; bilimsel veya matematiksel yasaların (örneğin geometrinin) evrenin mutlak, keşfedilmiş gizli gerçekleri olmadığını, bilim insanlarının işe yaradığı için aralarında anlaştığı "kullanışlı uzlaşım/icatlar" olduğunu savunan teori.

93. Ülkü (İdeal/Mefkûre): Ulaşılması hedeflenen ancak mükemmelliğinden dolayı gerçek dünyada hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemeyen en yüce ahlaki, siyasi veya estetik gaye.

94. Ümitsizlik (Nihilizm Bağlamında): Hiç-

bir ahlaki yasanın, dini inancın veya bilimsel gelişmenin insanlığa nihai bir anlam veremeyeceğinin idrak edilmesiyle doğan, değerlerin mutlak çöküşünü ifade eden ruh hâli.

95. Ün (Şöhret/Glory): Ahlak felsefesinde çoğunlukla eleştirilen; bilge kişinin asıl odaklanması gereken kendi erdemli yaşamı yerine, kalabalıkların (halkın) onun hakkında ne düşündüğüne ve dışarıdan gelecek geçici övgülere bağımlı olma yanılığı.

96. Üst-Anlatı (Meta-naratif/Büyük Anlatı): Postmodern felsefede (Jean-François Lyotard); insanlığın kesin bir şekilde ilerlediğini, aydınlanmayı veya kurtuluşu vadeden (Marksizm, Aydınlanma aklı, dinler gibi) ve artık güvenilirliğini yitirmiş olan devasa tarihsel inanç sistemleri.

97. Üst-Dil (Meta-dil): Wittgenstein ve analitik felsefede; kullandığımız nesne-dilini (sıradan dili) dışarıdan analiz etmek, açıklamak ve dilin kendi kuralları, mantığı hakkında konu-

şabilmek için yaratılan özel analitik ve mantıksal dil.

98. Üst-İnsan (Übermensch): Nietzsche'nin felsefi idealindeki hedef varlık; kilisenin köle ahlakını ve sürü psikolojisini tamamen aşan, yaşamı evetleyen, kendi ahlaki değerlerini cesaretle "kendi yaratan" özgür, güçlü ve yüce birey.

99. Üst-Yapı (Superstructure): Karl Marx'ın tarihsel materyalizminde; toplumun temelini oluşturan ekonomik üretim biçiminin (altyapı) üzerinde yükselen ve tamamen bu ekonomi tarafından şekillendirilen hukuk, din, sanat, ahlak ve devlet kurumlarının tümü.

100. Ütopya (Yok-yer): Siyaset felsefesinde Thomas More ile başlayan; gerçek dünyada var olmayan ancak mükemmel adaletin, eşitliğin, barışın ve ahlakın sağlandığı kusursuz, kurgusal ve ideal toplum/devlet tasarımı (Distopya'nın zıttı).